

GRIJESI PROTIV PRIRODE I EKOLOŠKO OBRAĆENJE

Paradoksalnost grijeha u svjetlu enciklike *Laudato si'* pape Franje

Martina s. Ana Begić – Mislav Kutleša

Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
ana.begic@gmail.com
mkutlesakbf@gmail.com

UDK: 550.75:502
574+502.17
347.514:504.61
Laudato si (044.6) 272-732.2 Franciscus, papa
<https://doi.org/10.34075/cs.57.3.3>
Pregledni rad
Rad zaprimljen 12/2021.

Sažetak

*Knjiga Postanka ističe da je Bog stvorio čovjeka na svoju sliku i povjerio mu brigu za svijet da nastavi njegovo djelo stvaranja. Međutim, grijehom je čovjek iznevjerio povjerenju mu zadaću i u svojoj oholosti narušio svoj odnos prema Bogu, bližnjemu i prirodi. Paradoksalno je da je čovjek tim činom zapravo ponajviše naštetio samom sebi jer grijeh u sebi uvijek ima razarajuću snagu i po naravi narušava cjelokupne čovjekove odnose. Polazeći od antropologije grijeha, a u svjetlu enciklike *Laudato si'*, u ovom radu želimo pobliže prikazati konkretne grijehove i njihove razorne posljedice. One se očituju u grešnim postupcima prema Bogu, bližnjemu i prirodi, a očituju se, prije svega, kao ekocid, kulturocid, grijeh protiv pravednosti i međugeneracijske solidarnosti, odnosno, općenito kao grijeh protiv ljudske ekologije koji je izravno usmjeren protiv dostojanstva ljudske osobe. Grijesi protiv prirode nisu, naime, ništa manje teški od grijeha protiv Boga i čovjeka. Naprotiv, čine jednu nerazdvojnu cjelinu te se u zadnjem djelu rada posebno ističe važnost ekološkog obraćenja, budući da ga papa Franjo predlaže kao jedini put izlaska iz nastale krize i put kojim se čovjek može izliječiti od slijepa oholosti te na taj način ponovno preuzeti odgovornost za svijet koji mu je Bog povjerio na čuvanje.*

Ključne riječi: čovjek, slika Božja, upravitelj, grijeh, oholost, ekologija, obraćenje.

UVOD

Čovjek, kao slika Božja, razlikuje se od drugih živih bića svojim razumom i darom slobode te sposobnošću drugoga ljubiti. Kao biće odnosa čovjek je pozvan dijeliti svijet s drugim tjelesnim bićima, ne

zaboravljajući pri tome odgovornost koja mu je povjerena za taj svijet.¹ Sveto pismo promatra čovjeka kao subjekt višestrukih odnosa te otkriva da „čovjeka može se razumjeti samo ako se istražuju relacije koje ljudsko stvorenje ima s cijelom stvarnošću”.² Papa Franjo, u enciklici *Laudato si'*, govori o tri temeljna odnosa: s Bogom, bližnjim i sa Zemljom. Iz tih odnosa proizlaze svi ostali, kao što je odnos prema vremenu, radu, pravu, socijalnim institucijama.³ Drugi vatikanski sabor ističe pak da je čovjek, „stvoren na sliku Božju, primio nalog da svijetom upravlja u pravednosti i svetosti, podvrgavajući si Zemlju sa svime što ona sadržava te da – priznavajući Boga kao stvoritelja svega – prema njemu usmjeruje samoga sebe i sveukupnu stvarnost tako da time što su sve stvari podvrgnute čovjeku Božje ime bude divno po svoj zemlji”.⁴ Bog, gospodar svega stvorenoga, čovjeka postavlja za svoga slugu,⁵ odnosno poziva ga da nastavi njegovo djelo stvaranja, te je čovjek jedino stvorenje koje je Bog izričito htio radi njega samoga. S pravom stoga možemo reći da čovjek zauzima jedinstveno mjesto kao vrhunac stvaranja (usp. Post 1,26; 2,20; Ps 8,6-7; Mudr 9, 2-3), ali uz uvjet da u tome bude odgovoran i da se ponaša kao čuvar stvorenoga. Međutim, grijehom je čovjek iznevjerio povjerenu mu zadaću i u svojoj oholosti narušio svoj odnos prema Bogu, bližnjemu i prirodi.

U radu se stoga progovara o čovjekovom neposluhu Bogu, ali i paradoksalnosti grijeha u svjetlu enciklike *Laudato si'* pape Franje. Rad je podijeljen na tri dijela te se u prvom dijelu progovara, iz perspektive kršćanske antropologije, o čovjeku kao upravitelju, ali i bezobzirnom uništavaču stvorenoga. U drugom dijelu rada nastoje se pobliže prikazati konkretni oblici čovjekova neposluha Bogu oči-

¹ Usp. Commissione teologica internazionale, *Comunione e servizio. La persona umana creata a immagine di Dio* (2004.), br. 56, Internet: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communione-stewardship_it.html (11. 6. 2022.).

² Papinska biblijska komisija, „Što je čovjek?” (*Ps 8,5*). *Putovanje kroz biblijsku antropologiju* (2019.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., br. 10.

³ Usp. Franjo, *Laudato si'*. *Enciklika o brizi za zajednički dom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., br. 66.

⁴ Drugi vatikanski koncil, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu 'Gaudium et spes', Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.⁷, br. 34.

⁵ Pojam sluga navodimo kako bismo istaknuli čovjekovu podložnost Bogu njegovom Stvoritelju te kako bismo na umu uvijek imali da je čovjek sustvaratelj u Božjem djelu. On nije gospodar, nego je upravitelj onoga što mu Bog povjerava. Krist, poučavajući, svoje učenike uči kako onaj koji hoće biti najveći treba biti poslužiteljem. I nastavlja kako: 'Sin čovječji nije došao da bude služen, nego da služi i život svoj dade kao otkupninu za mnoge.' (usp. Mk 10, 44-45). Na tragu takvog promišljanja u radu navodimo pojam slugu.

tovanog u grijesima protiv stvorenoga. Polazeći od smjernica enciklike *Laudato si'* pape Franje, koji ističe da se ovi grijesi očituju u grešnim postupcima prema Bogu, bližnjemu i prirodi, pokušat ćemo pobliže pojasniti grijeh ekocida i kulturocida te grijehe protiv pravednosti i međugeneracijske solidarnosti. Naime, ljudska ekologija je usko povezana s općim dobrom i solidarnošću te su grijesi protiv prirode istovremeno i grijesi protiv pravednosti i nepravda prema budućim generacijama. Možemo reći da su svi ovi grijesi izravno usmjereni protiv dostojanstva ljudske osobe te kao takvi nisu ništa manje teški od grijeha protiv Boga i čovjeka. Naprotiv, čine jednu nerazdvojnu cjelinu te ćemo u trećem dijelu rada posebnu pozornost posvetiti ekološkom obraćenju, budući da ga papa Franjo predlaže kao jedini put izlaska iz nastale krize i put kojim se čovjek može izliječiti od slijepe oholosti te na taj način ponovno preuzeti odgovornost za svijet koji mu je Bog povjerio na čuvanje.

1. ČOVJEK JE UPRAVITELJ, A NE BEZOBZIRNI UNIŠTAVAČ STVORENOGA

Ljudska osoba u sebi, u svome bitku, u naravi svoga dostojanstva, nosi „urezanu” Božju sliku. Odatle i njezino dostojanstvo koje je po svojoj prirodi *transcendentno*. U njezinoj srži nalazi se baština prava, i ista baština prava pripada čitavoj, i svakoj, ljudskoj osobi. Snagom tih prava ljudska osoba jest: subjekt, središte, svrha sve društvene, ekonomske, političke, etičke i religiozno-moralno-duhovne spasiteljske stvarnosti, jer sve na Zemlji treba biti usmjereno prema čovjeku kao svojem središtu i vrhuncu.⁶ Drugim riječima, u svjetlu Božje objave, kršćanske zajednice, a osobito Katolička Crkva, čovjeka poimaju kao onoga koji je stvoren na sliku Božju i kao takav on je cilj sveukupnog Božjeg stvaranja. Kao takav čovjek je sposoban ljubiti svoga Stvoritelja koji ga je postavio gospodarom nad svim zemaljskim stvorovima. S druge strane, u svojoj najdubljoj naravi čovjek je i društveno biće te bez odnosa s drugima ne može ni živjeti ni razvijati svoje sposobnosti.⁷

Polazeći od čovjekove stvorenosti na sliku Božju, kršćanska tradicija ističe najmanje šest karakterističnih oznaka po kojima čovjek ima svoje dostojanstvo, koje su vjerske zajednice pozvane promicati i štiti. To su: „1. razumnost (racionalnost), tj. sposobnost

⁶ Usp. Drugi vatikanski koncil, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu 'Gaudium et spes', br. 12.

⁷ Usp. *Isto*.

i obveza da spozna i shvati stvoreni svijet; 2. sloboda, koja pretpostavlja sposobnost i obvezu odlučivanja i odgovornost za donesene odluke (Post 2); 3. položaj vođe, ali nikako apsolutnog vođe, nego u podložnosti Bogu; 4. sposobnost djelovanja u skladu s onim čija je slika ljudska osoba, ili sposobnost oponašanja Boga; 5. dostojanstvo biti osoba, 'relacijsko' biće koje je sposobno za osobne odnose s Bogom i s drugim ljudskim bićima (Post 2); 6. svetost ljudskoga života."⁸

Dostojanstvo koje je čovjek dobio istovremeno zahtijeva i dinamiku odnosa zajedničke odgovornosti, poštivanja drugoga i stalno tražanje za ravnotežom i pravednim odnosima, ne samo između muškaraca i žena nego i između pojedinca i zajednice, odnosno individualnih i društvenih vrijednosti. Osim toga, Bog je stavio čovjeka u „vrt” koji je posebno za njega „posađen” (usp. Post 2,8). Već sami termini izražavaju pozitivne vidove jer pojam „vrt” podrazumijeva plodnost i ljepotu, dok riječ „Eden” upućuje na slast i uživanje u tom daru. Zemlja postaje za čovjeka prirodno stanište u kojem on ima trostruku zadaću. Prva čovjekova zadaća je proizvodnja hrane, odnosno svega što mu je potrebno za redoviti život. Druga zadaća je rad koji je usmjeren na skrb i razvoj primljene baštine. Čovjek je, naime, pozvan svakodnevno podizati kvalitetu vlastitog života. Treća zadaća je njegovanje ispravnog odnosa prema *životinjama, budućida se nalaze s njim u istom okruženju* te su mu povjerene na brigu.⁹

S pravom možemo reći kako nema sumnje da ljudski rad, poput božanskog djela, u sebi nosi oznake stvaranja. Čovjek je pozvan unaprjeđivati svijet i društvo te svojom kreativnošću unositi novost u povijest ljudskog roda, osobito radikalno mijenjajući postojeće društvene strukture, i uspostavljati nove životne stilove. Međutim, u riječima: „Bog, uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt da ga obrađuje i čuva” (Post 2,15), uočavamo i određenu „kočnicu”, granicu koju čovjek u svom „potencijalu djela” ne smije prijeći. Stvoritelj je dao čovjeku da „sačuva” Zemlju te je ne smije rušiti, a kamoli uništiti božansko djelo. U Božjoj zapovijedi koja je uslijedila: „Sa svakoga stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznajе dobra i zla da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti!” (Post 2, 16-17), prepoznavamo obvezu da čovjek prepozna da ono što posjeduje je sveto dobro koje dolazi od Boga. Možemo reći da to uključuje moralnu odluku da je čovjek pozvan štititi, a ne neod-

⁸ Papinska biblijska komisija, *Biblija i moral. Biblijski korijeni kršćanskoga djelovanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., br. 8.

⁹ Usp. Papinska biblijska komisija, „Što je čovjek?” (*Ps 8,5*). *Putovanje kroz biblijsku antropologiju* (2019.), br. 69.

govorno pljačkati ono što mu je povjereno ili dopustiti da propadne zajedničko dobro. Čuvanje „Zemlje” - prirode za čovjeka postaje odgovoran posao i za njega će Bogu morati položiti račun.¹⁰

Čuvanje Zemlje je zapravo poziv upućen čovjeku, a očituje se u ljubavi, ne samo prema lijepim i korisnim stvarima, prirodi koja je neophodna za čovjekov osobni život, već uključuje i druge, sve koji s njim dijele prirodno stanište, ali i djecu koja će se roditi i naslijediti baštinu koju su im ostavili njihovi očevi. Glagol „sačuvati” u sebi sadrži vrijednost očuvanja i održavanja određenog dobra u vremenu. On usmjerava prema budućnosti i stoga zahtijeva od pojedinca i društva da razmišljaju o budućim naraštajima kako bi i oni mogli sretno živjeti. Svaki čin razaranja povjerene Zemlje čovjeku istovremeno je i uvreda Gospodinu. On kada griješi protiv Boga, odbacuje darovano gospodstvo, a njegova Zemlja pati, suši se i raspada. Savjesno održavanje eko-sustava zahtijeva kreativnu predanost koja je podržana ljubavlju, osobito prema onima koji pate zbog pohlepe nekolicine nasilnika, ali i prema onima nevinima koji su prisiljeni živjeti na Zemlji koja je razorena nepažnjom prošlih i sadašnjih generacija.¹¹

Kako bi opisala ovu posebnu čovjekovu ulogu, kršćanska se teologija služi kako slikama iz svakodnevnog života, tako i slikama kraljevanja. Na taj način teološka misao želi naglasiti da su ljudska bića pozvana na vladanje u smislu držanja prevlasti nad čitavim vidljivim stvorenjem, poput kralja. No, unutar nje se smisao kraljevanja otkriva, kao što Isus podsjeća svoje učenike, u služanju. Čovjeku je slobodno koristiti se svim dobrima vidljivog svijeta po svojoj domišljatosti, kao i vršiti ovo sudioničko gospodstvo nad stvorenim svijetom po znanosti, tehnologiji i umjetnosti.¹² Međutim, moralna legitimnost sredstava koja je čovjek kao upravitelj upotrijebio, istovremeno služi i kao kriterij moralne prosudbe. Ni znanost, ni tehnologija nisu svrha same sebi te ono što je tehnički izvedivo, nije samim time i moralno. Znanost i tehnologija moraju biti stavljeni u službu božanskog nauka za sve stvoreno i za sva bića. Taj naum daje smisao svemu stvorenom, kao i ljudskom djelovanju. Ljudsko je upravljanje stvorenim svijetom zapravo služanje, koje se vrši sudjelovanjem u božanskoj vlasti i njemu je uvijek podložno. Čovjek je pozvan stjecati uvijek nove znanstvene spoznaje, ali, pri tome, uvi-

¹⁰ Usp. *Isto*, br. 106.

¹¹ Usp. *Isto*, br. 108.

¹² Usp. Commissione teologica internazionale, *Comunione e servizio. La persona umana creata a immagine di Dio* (2004.), br. 59, Internet: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_it.html (11. 6. 2022.).

jek mora odgovorno skrbiti o svijetu prirode te štiti njezinu biološku cjelovitost i raznolikost.¹³

Kršćanska tradicija stoga ističe da čovjek u intimnosti svoje savjesti otkriva postojanje jednog zakona koji je božanskog podrijetla. On upućuje čovjeka k pravom izvoru, kako svemira, tako i njeega samog. Ovaj naravni zakon vodi razumno biće da traži istinu i dobro u svom gospodstvu nad svemirom.¹⁴ Naime, iako je kršćanski moral prvenstveno objavljeni moral, koji svoju puninu ima u osobi Isusa Krista kao punini humanuma i dvjema zapovijedima ljubavi, kršćanska tradicija, osobito katolička, razvila je i učenje o naravnom moralnom zakonu koji čovjek spoznaje svojim razumom. Na tragu aristotelovsko-tomističke tradicije, Katolička Crkva uči da svako biće ima svoju narav koja ga određuje te da je čovjek sposoban razumom spoznati dobro koje je u skladu s njegovom naravi, odnosno, svrhu čina koja je u skladu s ljudskom naravi. Osim temeljnog načela da čini dobro, a izbjegava zlo, čovjek tako spoznaje i neposredne zaključke koji proizlaze iz ovog načela, a istovjetne su zapovijedima Dekaloga. Oni se mogu sažeti u tri vertikalne vrednote koje izriču odnos čovjeka prema Bogu (štovanje i poštivanje Božje nazočnosti u svijetu te vrednovati svetu dimenziju vremena) te u sedam horizontalnih vrednota koje određuju odnose među ljudima, ali i prema prirodi i stvorenom svijetu.

Kršćanske zajednice, u duhu Isusovog navještaja koji je na zadivljujući način sazeo mnoštvo zakona na dvije zapovijedi ljubavi, pozvane su stoga promicati vrednote ljubavi prema Bogu (prve tri zapovijedi Dekaloga) te ljubav prema bližnjemu (ostalih sedam zapovijedi Dekaloga). Od minimalizma vršenja zapovijedi Isus usredotočuje moral na odricanje i nadilaženje samog sebe sve do svetosti, na dinamizam ljubavi čiji je izvor na nebu, na moral u kojem je drugi *subjekt* moga djelovanja, osobito solidarnost sa siromasi, a ne puki *objekt* moje dobrote. Čovjekova prava tako imaju svoj *novi temelj u obnovljenoj naravi dostojanstva ljudske osobe*, u obnovljenoj slici Božjoj, koja doseže svoje *puno savršenstvo* u slici Isusa Krista. „To ne vrijedi samo za Kristove vjernike nego i za sve ljude dobre volje (...) Krist je umro za sve i konačni čovjekov poziv je zaista samo jedan, i to božanski.”¹⁵ Time je ona prvotna naravna slika Božja, dana svakome čovjeku, iako grijehom oslabljena, u Kristu ne samo spašena, nego i uzdignuta na vrhunaravnu Kristovu sliku, pa

¹³ Usp. *Isto*, br. 61.

¹⁴ Usp. Ivan Pavao II., *Veritatis Splendor. Enciklika o temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998., br. 43.

¹⁵ Drugi vatikanski koncil, *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu 'Gaudium et spes'*, br. 22, 5.

je sada u svom novom apsolutnom dostojanstvu, trajan uzdignuti temelj čovjekovih prava i sloboda, prava obitelji, zajednica, naroda i država. Bog je u svome Sinu Isusu Kristu posvema i definitivno prihvatio čovjeka i preuzeo brigu o njemu.

Crkveni će dokumenti stoga naglasiti da čovjek ne smije zaboraviti „svoju sposobnost da preobražava, i u izvjesnom smislu da stvara svijet vlastitim radom,... da se to odvija uvijek na temelju prvog izvornog dara stvari od Boga”.¹⁶ On ne smije „samovoljno raspolagati zemljom podvrgavajući je bez pridržaja svojoj volji kao da ona ne bi imala vlastita oblika i prethodne namjene koju joj je dao Bog. Čovjek tu namjenu, istina, može razvijati, ali je ne smije izdati”.¹⁷ Kada se tako ponaša, „umjesto da vrši svoju ulogu Božjega suradnika u djelu stvaranja, čovjek se stavlja na mjesto Boga te tako na kraju izaziva pobunu prirode koju više tiranizira nego njome vlada”.¹⁸ Iz ovoga proizlazi da čovjek, ako zahvaća u prirodi ne zlorabeći je i ne uništavajući je, odnosno pomaže joj da se razvije u skladu sa svojom biti, tada on prijanja uz Božji plan. „Bog je htio da čovjek bude kralj stvorenja. Na kraju, sam Bog onaj je koji čovjeku nudi čast da svim snagama razuma surađuje na djelu stvaranja.”¹⁹ To znači da krajnji cilj svih stvorenja nismo mi sami. Naprotiv, „sva ona, zajedno s nama i po nama, napreduju prema zajedničkom cilju, koji je Bog, u jednoj vrhunarskoj punini, gdje uskrsl Krist sve obuhvaća i prosvjetljuje. Čovjek, naime, urešen inteligencijom i ljubavlju, i privučen Kristovom puninom, pozvan je sva stvorenja ponovno dovesti njihovom Stvoritelju”.²⁰ Međutim, ne može biti „istinskog osjećaja dubokog jedinstva s drugim bićima u prirodi ako istodobno u srcu nema nježnosti, suosjećanja i brige za ljudska bića”.²¹

2. GRIJESI PROTIV STVORENOGA

U Svetom pismu pronalazimo mnoštvo uputa o skrbništvu nad prirodom. Čovjek je pozvan štiti život, i to ne samo čovjeka nego i životinja. „Ako putem naiđeš na ptičje gnijezdo sa ptićima ili s jajima, na stablu ili na zemlji, a majka bude ležala sa ptićima ili na

¹⁶ Ivan Pavao II., *Centesimus annus. Enciklika prigodom stote godišnjice „Rerum novarum”*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 37.

¹⁷ *Isto*.

¹⁸ *Isto*.

¹⁹ Papinsko vijeće „Iustitia et pax”, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005., br. 460.

²⁰ Franjo, *Laudato si'*, br. 83.

²¹ *Isto*, br. 91.

jajima, nemoj uzimati majke sa ptićima: pusti majku na slobodu, a ptiće uzmi. Tako ćeš imati sreću i dug život” (Pnz 22, 6-7). Čovjek smije koristiti prirodna bogatstva, ali ne smije dovoditi u pitanje životna načela prirode. To možemo prepoznati i u odredbama koje se odnose na ratovanje. „Kad navališ na kakav grad pa ga moraš dugo opsjedati da ga osvojiš, nemoj uništavati njegovih stabala zasijecajući u njih sjekirom. Možeš im jesti plod, a nemoj ih sjeći. Jer poljska stabla nisu ljudi da bi ispred tebe mogla bježati u utvrdu. Jedino stabla za koja znaš da nisu voćke možeš ništiti; njih možeš sjeći i od njih praviti naprave za opsadu grada koji je u ratu protiv tebe dok ne padne” (Pnz 20, 19-20).

Možemo reći da ukazano povjerenje čovjeku kao čuvaru „vrta” uključuje zaštitu ne samo biljaka, nego i životinja koje je Bog stvorio za čovjeka. Ova odgovornost osobito je vidljiva u zaštiti domaćih životinja.²² Međutim, ubrzani znanstveni i tehnološki napredak tijekom posljednjih sto pedeset godina proizveo je radikalno novu situaciju za sva živa bića na našem planetu. U stopu s materijalnim obiljem, višim životnim standardom, boljim zdravljem i dužim životnim vijekom pristigli su i zagađenje zraka i vode, otrovni industrijski otpad te iskorištavanje, a katkad i uništavanje osjetljivih staništa. U takvoj se situaciji razvila svijest da je čovjek blisko povezan sa svim drugim živim bićima. Na prirodu se počelo gledati kao na biosferu u kojoj sva živa bića tvore složenu, no ipak pomno organiziranu mrežu života. Štoviše, sada se uvidjelo da postoji granica kako prirodnim resursima, tako i sposobnosti prirode da se obnavlja od štete koju je izazvalo nesmiljeno iskorištavanje njezinih dobara.²³ Možemo reći da smo danas svjedoci da čovjek zlorabi svoju moć i položaj koji mu je dan te uništava stvorenost svojim nepromišljenim djelima koja često imaju teške posljedice, kako za njega samoga tako i za prirodu i okoliš u kojemu živi. Na žalost, to čini od svojeg početka, o čemu nam svjedoče već prve stranice Svetoga pisma.

2.1. Oholost – izvorište svih grijeha

Antropološki temelji za govor o grijehu kreću od starozavjetnog izvještaja o grijehu prvih ljudi, Adama i Eve. Adamov grijeh se očituje kao neposluh, kao čin kojim se čovjek svjesno opire Bogu krše-

²² Usp. Papinska biblijska komisija, «Što je čovjek?» (Ps 8,5). *Putovanje kroz biblijsku antropologiju* (2019.), br. 107.

²³ Usp. Commissione teologica internazionale, *Comunione e servizio. La persona umana creata a immagine di Dio* (2004.), br. 71, Internet: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_it.html (11. 6. 2022.).

ći jednu od njegovih zapovjedi (usp. Post 3,3). Adam i Eva bili su neposlušni zato što su popustili zmijinu nagovoru te htjeli „biti kao bogovi, koji razlučuju dobro i zlo” (Post 3,5). Ono što je neobično u pripovijesti o grešnom padu jest to da zabranjeni plod, u biti, čovjeku uopće nije bio potreban. Sve što mu je potrebno za sreću čovjek je imao u raj, ali on to ne vidi, jer je njegov pogled usredotočen na ono što je zabranjeno. Danas možemo vidjeti da mnogi ljudi koji posjeduju silna bogatstva i koji se uzdižu među takozvane ‘moćnike’ i ‘lidere’ svijeta teže imati uvijek više, jednostavno su nezasitni. Takvo stanje pohlepne težnje za posjedovanjem ‘uvijek više’ i prve je ljude dovelo do grijeha. Zadovoljstvo je lako primjetno kod malih i samozatajnih ljudi, ali njihov se glas, nažalost, malo čuje. Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku i darovao mu svoje prijateljstvo i kao duhovno stvorenje čovjek može živjeti to prijateljstvo samo ako se slobodno podredi Bogu. To je ono što izražava zabrana čovjeku da ne jede sa stabla spoznaje dobra i zla, „jer u dan kad budeš s njega jeo, umrijeti ćeš” (Post 2,17). Stablo spoznaje dobra i zla (usp. Post 2,17) znakovito doziva u pamet neprekoračivu granicu koju čovjek kao stvorenje mora slobodno priznati i poštivati. Čovjek ovisi o Stvoritelju, podvrgnut je stvorenijskim zakonima i moralnim pravilima koja ravnaju uporabom slobode.²⁴ Napastovan od Sotone, čovjek je dopustio da mu u srcu zamre povjerenje prema Stvoritelju i, zlorabeći slobodu, nije poslušao Božju zapovijed. U tome je bio prvi čovjekov grijeh, i svaki grijeh nakon toga bit će neposluh prema Bogu i manjak povjerenja u njegovu dobrotu.

Podrijetlo grijeha je zagonetka koju nikada u potpunosti nećemo moći riješiti. Dva su načina kako čovjek čini grijeh, odnosno kako volja postupa neispravno. Prvi način je *neposluh*, u kojem čovjek odbija Božji zakon i uspostavlja svoj vlastiti. Time pokušava biti više ljudsko biće, a u drugom načinu, koji nazivamo *slabost*, čovjek postaje manji. I slabost i neposluh posljedica su iskušenja, ali dok je neposluh kušan od strane oholosti, zavisti i srdžbe, slabost je kušana od požude i pohlepe. Čovjek grijehom zlorabi darovanu slobodu i na pogrešan način želi postići svoju puninu. Zbog toga je sav život ljudi uronjen u mnoge jade koji ne mogu potjecati od dobrog Stvoritelja.²⁵ Drugim riječima, odbacujući Boga, čovjek zapravo odbacuje samog sebe, jer grijeh je usmjerenje čovjeka prema ništavilu. I upravo zbog toga učinci grijeha su zastrašujući.

²⁴ Usp. Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 396.

²⁵ Usp. Drugi vatikanski koncil, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu ‘Gaudium et spes’, br. 13.

Naime, „u težnji da ostane skriven, grijeh uključuje mnoge ljude i začinje nove grijehe. Tako nastaje vrtlog grijeha. U početku to može biti i malen grijeh, neznatan u odnosu na vrtlog zla koji će iz nje-ga izrasti. Vrtlogom se nastoji pokriti grijeh. Opravdati ga. Prona-ći olakotne okolnosti. Prenijeti krivnju na druge. Ušutkati govor o njemu.”²⁶ Antropologija grijeha kao da je obavijena velom tajne. Grijeh se očituje kao oholo samopotvrđivanje koje odbacuje tran-scendenciju. Pitanje grijeha je antropološko-teološko pitanje i nije uvijek lako razlučiti težinu grijeha. U prosudbi grijeha pred sobom imamo ljudsku osobu, a ne zakon, objekt. U autentičnome ljud-skom činu dolazi do izražaja čitava osoba, i tako svaki slobodni čin teži k tome da zahvati i izrazi naš cjelokupni bitak, bilo da se radi o usponu ili padu.

Korijen grijeha je u čovjekovu srcu, u njegovoj slobodnoj volji, kao što uči Gospodin: ‘Iz srca izvire opake namisli, ubojstva, pre-ljubi, bludništva, krađe, lažna svjedočanstva, psovke. To onečišćuje čovjeka’ (Mt 15, 19-20). ‘Oholost je neuredna težnja za neurednom slavom ili grješno mišljenje o više vrijednosti. Protivi se krepo-sti ljubavi i poniznosti. Potpuna oholost je kada se netko u svo-jim mislima ili ponašanju uzdiže iznad svih drugih ljudi i samoga Boga, a nepotpuna je kada priznaje apsolutnu uzvišenost Boga nad sobom i mogućnost većih sposobnosti kod drugih ljudi, no ipak pretjeruje kod svojih sposobnosti obzirom na druge ljude, jer druge podcjenjuje.”²⁷ Ogranci ovoga grijeha su: častoljublje, razmetljivost, tvrdoglavost, taština, nepokornost.²⁸ Oholost je uzrok egocentrič-nosti i taštine, koje pojedinca izdvajaju da čini jedino ono što on želi, a što ga dovodi do takve napuhanosti srca, napunjenog svojim vlastitim samozadovoljstvom da za drugoga u njemu nema mjesta.²⁹

U današnjoj kulturi je vrlo snažna, a zbog pandemije još dodat-no osnažena, kultura odbacivanja u odnosu na najslabije, bili oni siromašni, migranti, nerođena djeca ili starije osobe. Egoizmu, sto-ga, posebno danas, nema mjesta, i u ovom trenutku krize cijela upravljачka elita nema pravo reći ‘ja’, već treba reći ‘mi’ i težiti

²⁶ Ante Vučković, *Vrtlog grijeha. O Davidovom grijehu sa Bat-Šebom*, Hrvatski insti-tut za liturgijski pastoral, Zagreb, 2012., 68.

²⁷ Martina s. Ana Begić, *Dr. Andrija Živković: moralni teolog u kontekstu svoga vremena*, Nadbiskupski ordinarijat Đakovo - Institut za novu evangelizaciju – Kršćanska sadašnjost, Osijek – Zagreb, 2017., 211.

²⁸ Usp. Živan Bezić, *Kršćansko savršenstvo. Asketika*, Crkva u svijetu, Split, 1973., 131.

²⁹ Usp. Henry Fairlie, *The seven deadly sins today*, University of Notre Dame, 1979., (knjiga je doživjela nekoliko izdanja 1988., 1995., 1999., 2004., 2005., 2006., 2010., 2013., 2016.), 43.

jedinstvu.³⁰ Na tom tragu trebamo promatrati i grijeh oholosti koji se kod čovjeka pojavljuje jer upravo je sklon sam sebi dati za pravo da stavlja sebe iznad Stvoritelja. Čovjek zaboravlja da je stvorene koje mu je od Stvoritelja dano da upravlja stvorenim, ali da nije apsolutni gospodar. Možemo govoriti o različitim oblicima grijeha koji se odnose izravno na uništavanje i loše postupanje prema planetu, jer u mjeri u kojoj svi mi uzrokuje male ekološke štete, pozvani smo prepoznati svoj, manji ili veći, doprinos izobličavanju i uništavanju okoliša.

2.2. Ekocid – grijeh protiv prirode

„Svemir nije sveukupnost zatvorena u sebe, koja sama sebe uzdržava. Naprotiv, ljudi zajedno sa svim drugim stvorenjima ovise neprestano i radikalno o svome Stvoritelju.”³¹ Čovjek treba biti spreman priznati grijehe protiv stvaranja. „To što ljudi uništavaju biološku raznolikost u Božjem stvaranju, to što ljudi ugrožavaju cjelovitost Zemlje i pridonose klimatskoj promjeni, lišavajući Zemlju njezinih prirodnih šuma ili uništavajući vlažna područja, to što ljudi truju vodu, svjetlo, zrak, sve su to grijesi.”³² Takve grijehe možemo nazvati ekocidom jer su usmjereni izravno na uništavanje stvorenoga svijeta. Budućnost čovječanstva ovisi o tome kako ćemo znati čuvati, mudro i s ljubavlju, s pravednošću i jednakošću, dar stvorenoga što nam ga je Bog povjerio.³³ Na umu bismo trebali imati da prirodi i okolišu pristupamo s divljenjem i čuđenjem, jer ako toga ne bude, naša će se stajališta pretvoriti u stajališta gospodara bez griznje savjesti, izrabljivača i potrošača prirodnih dobara, bez sposobnosti postaviti granice svojim neposrednim interesima.³⁴ Temeljna datost ljudske egzistencije i djelovanja jest biti u bitnome i u sebi Božji dar. Ništa od onoga što postoji ne proizlazi iz samoga sebe, niti je prouzročeno slučajem, nego je u bitnome određeno voljom Božjom i stvaralačkom snagom. Svijet i čovjek u svijetu nisu bez Boga, nego na radikalni način ovise o Bogu. Taj dar određuje stvaralačka volja Božja i stoga čovjek ne može postupati s tim darom niti ga

³⁰ Usp. Franjo, Svijet kakav bih želio. Intervju za televizijsku postaju Canale 5 (10. 1. 2021.), https://www.mediasetplay.mediaset.it/video/tgcom24/speciale-tg5-il-mondo-che-vorrei-intervista-esclusiva-a-papa-francesco_FD00000000277288 (29. 4. 2021.).

³¹ Franjo, *Laudato si'*, br. 9.

³² *Isto*, br. 8.

³³ Usp. Franjo, *Naša majka Zemlja. Kršćansko čitanje ekoloških izazova*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020., 6-7.

³⁴ Usp. Franjo, *Laudato si'*, br. 11.

upotrebljavati samovoljno, nego treba poštivati što mu je Stvoritelj dao kao svome stvorenju.³⁵

Postoje različite vrste onečišćenja koje svakodnevno pogađaju osobe, a izloženost takvim tvarima koje onečišćuju zrak, vodu, izazivaju širok spektar opasnosti za zdravlje, te uzrokuju smrt milijuna ljudi. Većina otpada koji nastaje godišnje nije biorazgradiv, i tako se Zemlja koja je naš dom pretvara u golemo odlagalište smeća.³⁶ „Zemlja nam je povjerena da bi nam mogla biti majka, spremna da svakome dade onoliko koliko mu je potrebno za život.”³⁷ Klima je opće dobro i namijenjena je svima, a čovječanstvo bi trebalo osvijestiti potrebu za promjenom načina života, proizvodnje i potrošnje kako bi se borilo protiv globalnoga zatopljenja ili barem ljudskih uzroka koji ga proizvode ili pogoršavaju. Isto tako čovjek bi trebao voditi brigu o promjeni korištenja tla koje sve više uzima maha. Onečišćenje koje izaziva ugljični dioksid povećava kiselost oceana i ugrožava morski hranidbeni lanac. Klimatske su promjene globalni problem, s ozbiljnim ekološkim, društvenim, ekonomskim, političkim i razdiobnim implikacijama.³⁸

Čovjekova odgovornost proteže se i na životinjski svijet, budući da su i životinje Božja stvorenja. U Svetom pismu možemo pronaći niz odredbi o zaštiti životinja. Subotom, ni vol ni magarac ni bilo koja druga zvijer ne bi trebali raditi (usp. Izl 20,10), a ističe se i da se plodovi neobrađene zemlje ostave siromašnima i stoci (Izl 23,11; Lev 25,6-7). Također se traži da čovjek „primi u kuću” nestalu životinju do njezina povratka pravom vlasniku (Pnz 22,3) i da pruži pomoć volu ili magarcu koji su u opasnosti kako ne bi podlegli teretu (Izl 23,5). Neopravdano i nasilno djelovanje protiv životinje se osuđuje (Lv 24,18.21), kao i pohlepa koja bi ugrozila produženje vrste (Pnz 22, 6-7).³⁹ Razmatrajući stoga o pravednom korištenju životinja, ističe se: „Bog je povjerio životinje upravi onoga kojega je stvorio na svoju sliku. Zakonito je dakle služiti se životinjama za hranu i za izradbu odjeće. Može ih se pripitomljivati da bi čovjeku pomagale u njegovu radu i dokolici.”⁴⁰ Možemo stoga reći kako je grijehu ekocida, koji u ime stjecanja profita uništava ekosustave, potrebno

³⁵ Usp. Papinska biblijska komisija, *Biblija i moral*, br. 10.

³⁶ Usp. Franjo, *Laudato si'*, br. 20-21.

³⁷ Franjo, *Naša majka Zemlja. Kršćansko čitanje ekoloških izazova*, 17.

³⁸ Usp. *Isto*, 21-23; Franjo, *Laudato si'*, br. 23-26.

³⁹ Usp. Papinska biblijska komisija, „Što je čovjek?” (*Ps 8,5*). *Putovanje kroz biblijsku antropologiju* (2019.), br. 140.

⁴⁰ *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2417.

suprotstaviti „ekonomsku ekologiju”, koja ima širi pogled na stvarnost i promatra zaštitu okoliša kao sastavni dio procesa razvoja.⁴¹

2.3. Kulturocid – grijeh osiromašenja zemalja

Govoreći o cjelovitoj ekologiji, papa Franjo u četvrtom poglavlju enciklike *Laudato si'* jasno ističe da kada govorimo o okolišu, uočavamo da postoji „određeni odnos između prirode i društva koje živi u njemu”⁴² te ukoliko želimo riješiti suvremene probleme onečišćenja okoliša, tada moramo rješavati socio-društvenu krizu. Osim toga, kako je već naglasio papa Benedikt XVI., „svaka povreda solidarnosti i građanskog prijateljstva štetno utječe na okoliš”,⁴³ te je nužna socijalna ekologija koja je institucionalna i proteže se na cijelo društvo regulirajući u njemu ljudske odnose.⁴⁴ Sve što šteti tim institucijama ima negativne učinke ne samo na stanovništvo nego i na prirodu.

Grijev kulturocida očitovao bi se, prije svega, u pomanjkanju zakona i društvenih institucija zbog kojih dolazi do uništavanja prirodnih bogatstava, klime i prirode, ali pod utjecajem konzumerističkog načina shvaćanja čovjeka i globalizacije to je i pokušaj da se homogeniziraju kulture i oslabi kulturna raznolikost koja je, prema papi Franji, blago čovječanstva.⁴⁵ „Zato ekologija također zahtijeva brigu za kulturna dobra čovječanstva”,⁴⁶ jer kultura je dinamična stvarnost i „ne može se isključiti u trenutku u kojem se preispituje čovjekov odnos prema okolišu”.⁴⁷ Naime, bez humane ekologije u društvu, nema ni ekologije okoliša.⁴⁸ U tom smislu, „mnogi oblici intenzivnog iskorištavanja i srozavanja okoliša mogu iscrpiti ne

⁴¹ Usp. Franjo, *Laudato si'*, br. 141.

⁴² Franjo, *Laudato si'*, br. 139.

⁴³ Benedikt XVI., *Caritas in veritate. Enciklika o cjelovitom ljudskom razvoju u ljubavi i istini*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., br. 51.

⁴⁴ Franjo, *Laudato si'*, br. 142.

⁴⁵ Usp. *Isto*, br. 144.

⁴⁶ *Isto*, br. 143.

⁴⁷ *Isto*.

⁴⁸ Usp. Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 51. Pojašnjavajući ovaj pojam, papa Benedikt XVI. ističe kako uništavanje šuma, iskorištavanje izvora pitke vode i klime općenito često prisiljava osobe da napuste svoje domove. „Pad proizvodnje u nekim poljoprivrednim krajevima i njihovo pretvaranje u pustinju također je plod osiromašenja i zaostalosti u razvoju onog dijela stanovništva koji dotična područja nastanjuju. Poticanjem ekonomskog i kulturnog razvoja toga stanovništva pridonosi se i zaštiti prirodi. Osim toga, koliki su prirodni izvori uništeni ratovima”, *Isto*, br. 51. Papa Franjo navodi primjer da „korištenje droga u bogatim zemljama stvara stalnu i sve veću potražnju za proizvodima koji se uvoze iz siromašnih regija, gdje počinje cvasti korupcija, uništavaju se životi, a stanje okoliša postaje sve gore”, Franjo, *Laudato Si'*, br. 142.

samo sredstava koja su lokalnim zajednicama nužna za život, nego i podrivati društvene strukture koje su tijekom dugog vremena oblikovale kulturni identitet i njihov smisao postojanja i zajedničkog života. Nestanak jedne kulture može biti ozbiljan ili još ozbiljniji od nestanka neke životinjske ili biljne vrste”.⁴⁹

Klimatske promjene, s druge strane, osobito utječu na život najsiromašnijih koji su prisiljeni napustiti svoje domove, s velikom nesigurnošću za vlastitu budućnost i budućnost svoje djece. Time dolazi do tragičnog porasta broja migranata, a kojima se u međunarodnim konvencijama ne priznaje status izbjeglica; oni nose teret života koji su ostavili iza sebe i lišeni su bilo kakve pravne zaštite. Nereagirane naših bližnjih na takvo stanje znak je gubitka osjećaja odgovornosti za naše najbliže.⁵⁰ Najteže posljedice klimatskih promjena u budućnosti vjerojatno će osjetiti zemlje u razvoju. Mnogi siromašni žive u mjestima koja su posebno pogođena pojavama vezanim uz zatopljenje, i njihova sredstva za uzdržavanje umnogome ovise o prirodnim dobrima i o onome što ekosustav daje, poput zemljišta, ribarstva i šumskih dobara. Njihov je pristup socijalnim uslugama i službama zaštite vrlo ograničen. Nažalost, oni koji posjeduju više dobara i ekonomsku ili političku moć, uglavnom su zaokupljeni prikrivanjem problema i skrivanjem njihovih pokazatelja. U svijetu je vrlo malen pristup čistoj i obnovljivoj energiji.⁵¹ Briga za ekosustave zahtijeva dalekovidnost. Tako u brizi za bioraznolikost stručnjaci inzistiraju da se posebna pozornost posveti područjima bogatijima bioraznolikostu vrsta te endemskim, rijetkim i najmanje zaštićenim vrstama. U prirodi svaki čovjekov zahvat koji na prvi pogled ne opažamo kao i iskorištavanje određenih oblika prirodnih dobara plaćaju se skupocjenom cijenom uništenja.⁵²

Propadanjem okoliša i srozavanjem društva na poseban su način pogođene najranjivije osobe na planetu, a to su najsiromašniji. Iz toga proizlazi grijeh osiromašenja pojedinih zemalja. Dok jedni „grabe”, drugi nemaju osnovne uvjete egzistencije. Iscrpljivanjem prirodnih dobara najviše su pogođene osobe koje se bave manjim proizvodnjama i najsiromašniji. Pomanjkanje fizičkog dodira i susreta, često potpomognuto rascjepkanošću naših gradova, dovodi do otupljivanja savjesti i do tendencioznih analiza koje ignoriraju stvarnost.⁵³ Misleći da možemo postići znatnu korist ostav-

⁴⁹ Franjo, *Laudato si'*, br. 145.

⁵⁰ Usp. *Isto*, br. 25.

⁵¹ Usp. Franjo, *Naša majka Zemlja. Kršćansko čitanje ekoloških izazova*, 23-25.

⁵² Usp. Franjo, *Laudato si'*, br. 36-43.

⁵³ Usp. *Isto*, br. 48-50.

ljajući čovječanstvu, sadašnjem i budućem, da plati visoke troškove pogoršavanja stanja okoliša, pretvaramo se u nijeme svjedoke užasnih nepravdi.⁵⁴ Kako ne bi došlo do toga, nužno je uspostaviti pravni sustav koji će postaviti jasne granice i zajamčiti zaštitu ekosustava, prije nego novi oblici moći koji počivaju na tehnološko-ekonomskoj paradigmi na kraju unište ne samo politiku nego i slobodu i pravdu. Vrlo lako ekonomski interesi pojedinaca prevagnu nad općim dobrom, što dovodi do manipulacije informacijama kako im se ne bi ugrozili planovi.⁵⁵

Kako bismo umanjili i izbjegli različite oblike grijeha kulturocida, potrebno je odgajati svijest o ozbiljnosti današnje kulturne i ekološke krize koja mora prerasti u stvaranje novih navika. U zemljama gdje je na snazi potrošački mentalitet i navike, ohrabruje stoga činjenica da sve više mladih ljudi pokazuje novu ekološku osjetljivost i velikodušan duh, a neki od njih ulažu divljenja vrijedne napore u zaštiti okoliša, iako odrastaju u potrošačkom mentalitetu. Sve nam to govori da je nužno potreban odgoj za okoliš. Takav odgoj trebao bi biti usmjeren obnavljanju različite ekološke ravnoteže; postizanju unutarnje ravnoteže sa samim sobom, izgradnji solidarne ravnoteže s drugima, uspostavi prirodne ravnoteže sa živim bićima i osobito obnovi duhovne ravnoteže s Bogom. Samo njegovanjem čvrstih vrlina ljudi će biti sposobni za nesebičnu ekološku predanost. Ako se nismo naučili diviti nečemu lijepome, ne trebamo se čuditi ako pojedinci sa svime postupaju kao s predmetom koji se bezobzirno koristi i zlouporabljuje.⁵⁶ Ipak ohrabruje činjenica da, unatoč ograničenosti čovjeka, „u njemu se neizbježno javlja poticaj da čini geste velikodušnosti, solidarnosti i brige, jer je biće stvoreno za ljubav”.⁵⁷

2.4. Grijeh protiv međugeneracijske solidarnosti

Neraskidiva povezanost stoji između govora o ljudskoj ekologiji i općem dobru, koje pretpostavlja poštovanje osobe kao takve, urešene temeljnim i neotuđivim pravima usmjerenima prema cjelovitom razvoju. U prilikama globalnoga društva, gdje postoji obilje nepravdi i u kojem je sve veći broj ljudi lišen temeljnih ljudskih prava, načelo se općeg dobra pretvara u poziv na solidarnost i povlašteno opredjeljenje za našu najsiromašniju braću i sestre. Drugim riječima,

⁵⁴ Usp. Franjo, *Naša majka Zemlja. Kršćansko čitanje ekoloških izazova*, 29.

⁵⁵ Usp. Franjo, *Laudato si'*, br. 53-54.

⁵⁶ Usp. Franjo, *Naša majka Zemlja. Kršćansko čitanje ekoloških izazova*, 34-39.

⁵⁷ Franjo, *Laudato si'*, br. 58.

to je etički imperativ nužan za učinkovito postizanje općeg dobra.⁵⁸ Opće se dobro proteže i na buduće naraštaje, i ne može se govoriti o održivom razvoju bez međugeneracijske solidarnosti. Stvoreni svijet nam je darovan i stoga smo odgovorni za Zemlju koju smo primili, za to kakvu ćemo je ostaviti naraštajima koji dolaze nakon nas. To je pitanje osobne savjesti i odgovornosti pojedinca, i ukoliko nas ono ne zabrine i zaokupi, razumljivo je da će iz takvoga stanja proizaći grijeh protiv međugeneracijske solidarnosti. Ako se ne uhvatimo u koštac s važnim pitanjima o svrsi našega života na ovome svijetu, te cilju našega rada i nastojanja, nećemo uvidjeti da je zapravo u pitanju dostojanstvo čovjeka.⁵⁹ Mogli bismo nazvati grešnim kada našim budućim naraštajima ostavljamo iza nas odviše ruševina, pustoši i prljavštine. Ubrzani ritam života koji nameće ritam potrošnje, rasipanja i promjene okoliša nadmašio je mogućnosti planeta, tako da je suvremeni način života neodrživ kakav jest, i samo nas može strmoglaviti u katastrofe. Individualizam koji proizlazi iz takvoga stanja itekako čovjeka dovodi do grešnog stanja, a ponajprije do egoizma koji se očituje u traženju trenutačnog zadovoljstva, a koji se očituje u krizi obiteljskih i društvenih veza i u teškoćama da se drugoga prizna.⁶⁰

Čovjek je svojim grijehom iznevjerio zadobiveno povjerenje i priroda se okrenula protiv njega. Istovremeno, svaki čin uništavanja prirode je uvreda Gospodinu. Čovjek kada griješi protiv Boga čini da i zemlja pati, prolazeći kroz procese sušenja, sterilnosti i raspadanja. Stoga je poziv na čuvanje prirode istovremeno i poziv na ljubav, ali onu koja je usmjerena na budućnost. Taj poziv zahtijeva od pojedinca i društva da razmišljaju i o budućim naraštajima te da im ostave „dobru zemlju”. Savjesno održavanje ekosustava zahtijeva kreativnu predanost, a osobito ljubav prema siromašnima kako ne bi patili zbog naše pohlepe.⁶¹ Papa Franjo ističe da je čovjek od trenutka stvaranja pozvan na rad te da ne smijemo dopustiti da tehnološki napredak zamijeni ljudski rad. Tada bismo naudili sami sebi, jer rad je nužnost, sastavni dio smisla života na Zemlji, „put sazrijevanja, ljudskog razvoja i osobnog ispunjenja... Prestajanjem ulaganja u ljude, radi stjecanja veće kratkoročne financijske dobiti, nanosi se velika šteta društvu.”⁶²

⁵⁸ Usp. *Isto*, br. 157-158.

⁵⁹ Usp. *Isto*, br. 159-160.

⁶⁰ Usp. *Isto*, br. 161-162.

⁶¹ Usp. Papinska biblijska komisija, „Što je čovjek?” (*Ps 8,5*). *Putovanje kroz biblijsku antropologiju* (2019.), br. 108.

⁶² Franjo, *Laudato si'*, br. 128.

Možemo zaključiti da čovjekovo gospodstvo nije apsolutno, nego poslanje sluge kraljevstva Božjeg. Pogrešno razumijevanje ovog učena moglo je navesti neke da djeluju u nesmotrenom nepoštivanju prirodnog okoliša, no kršćanski nauk o stvaranju i čovjeku kao slici Božjoj nikad nije ohrabrivao nesputani razvoj i iscrpljivanje prirodnih dobara. Učiteljstvo Crkve o ekološkoj krizi, koja je ukorijenjena u dugoj povijesti i koju pronalazimo u socijalnim enciklikama suvremenog papinstva, jasno naglašava da je ona, prije svega, ljudski i socijalni problem, vezan uz kršenje ljudskih prava i nejednak pristup prirodnim dobrima.⁶³ Možemo se složiti s razmišljanjem sv. Ivana Pavla II. koji je istaknuo da je, uz pitanje konzumerizma, na isti način zabrinjavajuće, i s njim usko povezano, ekološko pitanje. „Čovjek zahvaćen željom da posjeduje i da uživa, više nego da bude i da raste, konzumira pretjerano i neuredno zalihe zemlje i svog vlastitog života. U korijenu besmislena razaranja prirodnog okoliša počiva antropološka zabluda, na žalost vrlo raširena u naše doba. Čovjek koji otkriva svoju sposobnost da preobražava, i u izvjesnom smislu da stvara svijet vlastitim radom, zaboravlja da se to odvija uvijek na temelju prvog izvornog dara stvari od Boga.”⁶⁴

Pitanje zaštite okoliša ne možemo stoga rješavati bez promjene moralnog ponašanja u društvu. „Protuslovno je tražiti od novih naraštaja da poštuju prirodni okoliš istom dok im odgoj i zakoni danas ni najmanje ne pomažu kako bi sami sebe poštovali... Naše dužnosti prema okolišu povezane su s dužnostima prema ljudskoj osobi koja biva promatrana u sebi samoj i u svojem odnosu s drugima”.⁶⁵ Papa Franjo s pravom ističe da su „propadanje okoliša i srozavanje čovjeka i etike tijesno povezani”.⁶⁶

3. EKOLOŠKO OBRAĆENJE KAO ODGOVORNOST MEĐUGENERACIJSKE SOLIDARNOSTI

Sada nam ostaje postaviti neka konkretna pitanja duhovno-moralnog karaktera s obzirom na vrednovanje i odnos prema prirodi i samom sebi koja je čovjek prihvatio i usvojio kroz povijest, a koja sve više ukazuju na razvoj kulture odbacivanja: Gdje je nestao

⁶³ Usp. Commissione teologica internazionale, *Comunione e servizio. La persona umana creata a immagine di Dio* (2004.), br. 73, Internet: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_it.html (11. 6. 2022.).

⁶⁴ Ivan Pavao II., *Centesimus annus*, br. 37.

⁶⁵ Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 51.

⁶⁶ Franjo, *Laudato si'*, br. 56.

čovjek? Gdje se izgubila njegova moralna savjest i kreposti u odnosu prema Bogu i bližnjemu, kao i svemu što ga okružuje? Gdje je nestao osjećaj za opće dobro? Naravno da je neizvedivo tražiti pojedinog krivca na čija bi se pleća natovarila odgovornost za novonastalu situaciju u čovjeku i oko njega, i to ponajviše jer odgovornost nije samo individualna nego i kolektivna. Odgovornost je u isto vrijeme na svakom pojedincu i društvu. Novonastala situacija za čovjeka ne predstavlja odustajanje ili bijeg od odgovornosti, nego traganje za izlazom iz, za moralnu savjest i opće dobro, destruktivne situacije. U svrhu promjene životnih okolnosti čovjek je pozvan, štoviše dužan, tražiti promjenu životnih navika i sklonosti koje su se ukorijenile u njegovoj savjesti. Na cijelom je društvu i svakom pojedincu hitna i prevažna zadaća otkrivanja nove odgovornosti koja će sa sobom polučiti novi pogled na čovjeka i zajedništvo, na svijet oko nas i na kreposti koje su podloga novog odgovornog odnosa spram istog.

U kontekstu prethodno rečenog ne možemo ne uočiti nekoliko ključnih pojmova i izraza kojima se služi papa Franjo u enciklici *Laudato si*, a osobito u dijelu koji nosi naslov *Ekološko obraćenje* (br. 216-221.). Tako s jedne strane osluškujemo izraz *ekološko obraćenje*, a s druge strane osluškujemo izraz *ekološka duhovnost*. Riječ je o pojmovima i izrazima kojima se traži i nastoji ostvariti osvjetljavanje i spoznaja vrijednosti svijeta koji nas okružuje, a s druge strane traži se i integracija okoliša u savjest i duhovno-moralni život pojedinca i društva na kojoj će se temeljiti praktičan odnos i suživot.

Može nam se odmah na početku činiti pomalo zbunjujućim Papin poziv na *ekološko obraćenje* jer je riječ o pojmu koji se ne koristi u svakodnevnom govoru Crkve i vjere, a ni teologije. S tim u vezi bi se moglo zaključiti kako je riječ o nečem novom i nečemu zaista vrlo izazovnom. Dakle, ne govorimo o obraćenju ekologije, nego o ekološkom obraćenju, dakle obraćenju čovjeka, što ima izuzetno široko značenje jer u sebi uključuje teološko, etičko i moralno pitanje ljudske savjesti. Poziv na ekološko obraćenje upućuje snažan i neodgodiv, ali i neodoljiv, zahtjev za novim ispitom savjesti i odnosa spram svijeta, cjelokupne stvorene stvarnosti. Primijetit ćemo, međutim, kako ekološko obraćenje sa svojim obnovljenim pogledom na svijet oko nas čini sastavni dio povijesti spasenja u Isusu Kristu, a u kojem je sva stvarnost, i kroz svu povijest, povezana. Prema tome, sastavni i neodvojivi dio ekološkog obraćenja čini i buđenje svijesti o međugeneracijskoj solidarnosti, tj. solidarnost s generacijama koje dolaze, s kojima dijelimo isti dom – Zemlju i sve na njoj stvoreno.

Unatoč činjenici da su pojam i poziv na ekološko obraćenje dočekani s velikim interesom, ipak se ne možemo oteti dojmu kako

se tom istom prilikom iščekivala određena izjava ili isprika s obzirom na povijesnu odgovornost Crkve. No, dužni smo demantirati takvo što. Crkva, uzevši strogo u učiteljskom smislu, nikada, niti eksplicitno niti implicitno, nije promicala neodgovoran i uništavajući odnos spram prirode pod utjecajem neobuzdanog konzumerizma u kojem je priroda samo materijal i resurs za iscrpljivanje. Baš naprotiv. Crkva je svjesna čovjekova poziva i položaja u svijetu, iz kojega se može zaključiti kako se ipak više zagovara određeni antropocentrizam, no drugačije ne može niti biti. Čovjek je stavljen u središte stvorene stvarnosti. On je od Boga izabran i poslan da svime upravlja i svime gospodari, no ne despotski. Čovjekov je poziv reguliran jasnim etičko-moralnim diskursom koji mu daje pravo značenje i usmjerenje u istome - u ime Božje. Drugim riječima, čovjek je pozvan da u svjetlu Božjeg stvaralačkog plana i projek-tiranja u ljubavi i brižnosti svime upravlja i gospodari. Crkva se ne može odreći svoje naravi niti je zanjekati, a koju je prekrasno opisao i izrekao Drugi vatikanski koncil u dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium* – *Svjetlo naroda*, kako je Crkva u Kristu sakrament jedinstva cijeloga ljudskog roda⁶⁷ te kao takva svjesna je povezanosti ljudi, ali i svega stvorenog. No valja istaknuti i naglasiti kako jedinstvo ljudskoga roda nije ograničeno prostorno-vremenskim kategorijama, nego je ono bezvremensko, tj. nije zatvoreno u sadašnjost, nego odgovorno gleda u budućnost prema novim generacijama, živeći odgovorno i ozbiljno sadašnji trenutak. Naime, upravo u tome tražimo i nalazimo reakciju i poruku pape Franje s obzirom na novu odgovornost i etično ponašanje i djelovanje u svjetlu enciklike *Laudato si*, kojom pojam jedinstva nije samo usmjeren na ljude, nego se proširuje i na drugu stvorenu i živu stvarnost, a koja je predana čovjeku da vlada i upravlja, ali uvijek u svjetlu Božje stvaralačke ljubavi i plana.

Već samo na temelju postkoncilskih dokumenata uočava se trajna usmjerenost Učiteljstva Crkve na brigu za opće dobro svega stvorenog jer je cjelokupna stvorena stvarnost međusobno povezana i ovisna. Time se odašilje snažna poruka o pozivu i poslanju Crkve, kako kroz povijest, tako i danas, a jednako i u budućnosti, kao sakramenta jedinstva, tj. da antropologija koju promiče Crkva nema nikakve veze s percepcijom okoliša kao resursa u vlastitu korist. Ono može, između ostalog, biti i odgovor na esej što ga je 1967. godine pod naslovom „The Historical Roots of Our Ecologic

⁶⁷ Usp. Drugi vatikanski koncil, Dogmatska konstitucija o Crkvi 'Lumen gentium', Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.⁷, br. 1.

Crisis”⁶⁸ u časopisu *Science* napisao Lynn White. Navedeni autor je u svom eseju iznio promišljanje o etičnosti zapadne kulture i kršćanske tradicije, kojim je Crkvu gotovo stavio na stup srama s obzirom na shvaćanje i kreiranje odnosa i ponašanja spram okoliša. Autor navodi da je odnos prema prirodi bitno uvjetovan i formiran religijom. Tako se tvrdi da je u svojoj zapadnoj formi kršćanstvo najantropocentričnija religija što ju je svijet ikada do sada vidio, jer promiče dualizam čovjeka i prirode, navodeći sljedeće: „Čovjek je imenovao sve životinje, i time uspostavio gospodstvo nad njima. Bog je sve to planirao specijalno za čovjekovo dobro i upravljanje: niti jedan predmet u fizičkom stvorenju nema drugu svrhu nego da služi čovjekovim potrebama. Iako je čovjekovo tijelo stvoreno od zemlje, on ipak nije jednostavno dio prirode: on je stvoren na sliku Božju.”⁶⁹

Ono što, međutim, možemo izdvojiti kao specifikum pape Franje jest veći, eksplicitniji i snažniji govor o pozivu na sveopće zajedništvo svega stvorenoga, a koje započinje u obraćenju cjelokupne ljudske zajednice, drugačijem pogledu i vrednovanju svega stvorenoga. U smislu potonjeg naslućujemo kako se radi o zaista zahtjevnoj zadaći, koju neće biti nimalo lako ostvariti jer je pogled na vrijednosti, na svijet koji nas okružuje duboko promijenjen. Naime, ekološko obraćenje u smislu drugačijeg pogleda na stvorenje zahtijeva prevladavanje jaza među ljudima i narodima, a posebice međugeneracijskog, u kojem pati cjelokupni okoliš. U tom smislu vjerujemo kako se inicijativa pape Franje okreće prema traganju za novim putovima obraćenja koje će se u konačnici odraziti i na ljudsko djelovanje, život i suživot svega stvorenog.

Povratak teocentrizmu, a posljedično i antropocentrizmu, papa Franjo vidi kao temeljni preduvjet rješavanja ekološke krize. Naime, ako je postojeća ekološka kriza tek posljedica ili izvanjski znak etičke, kulturne i duhovne krize moderne, „ne možemo se zavaravati da ćemo izliječiti naš odnos s prirodom i okolišem bez ozdravljenja svih temeljnih ljudskih odnosa. Kršćanska misao uči da čovjek posjeduje posebnu vrijednost koja ga izdiže iznad ostalih stvorenja; daje prostor za vrednovanje svake osobe i tako potiče poštovanje drugoga. Otvorenost prema jednom ‘ti’ sa sposobnošću razumjeti, voljeti i stupiti u dijalog ostaje izvor velike plemenitosti ljudske osobe. Ispravan odnos sa stvorenim svijetom zahtijeva stoga da se ne oslabljuje ta socijalna dimenzija otvorenosti prema drugima, kao ni transcendentna dimenzija otvorenosti Božjem ‘Ti’. Naime, odnos

⁶⁸ Lynn White, *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*, u: *Science* 155 (1967.) 3767, 1203-1207.

⁶⁹ *Isto*, 1205.

s okolinom neodvojiv je od našeg odnosa s drugima i s Bogom.”⁷⁰ U ovim riječima nalazimo konkretnu smjernicu u kojoj se susreću i komplementarno djeluju dvojica papa: Franjo i Ivan Pavao II. kroz encikliku *Socijalna skrb*⁷¹.

Važno je u kontekstu obraćenja razvijati i osjećaj međugeneracijske solidarnosti jer imamo odgovornost prema budućim naraštajima. Okoliš se temelji na logici primanja. To je zajam koji svaki naraštaj prima i mora prenijeti budućem naraštaju.⁷² Na tom tragu upućen je poziv na udruživanje snaga, vještina i složnih postignuća te je zapravo riječ o obraćenju zajednice jer se socijalni problemi moraju rješavati mrežama društvene zajednice.⁷³

Javlja se potreba za mijenjanjem današnjeg mentaliteta koji utječe na opredjeljenja koja uvjetuju naše destruktivno ponašanje. Bez transcendencije i etike utemeljene na objektivnim istinama (ontološkima) nema ni izlaska iz ekološke krize. Kršćanska antropologija stoga odbacuje određene postavke izobličenog i destruktivnog antropocentrizma upućujući nas na teocentrično promatranje čovjeka i prirode. Teocentrizam, naime, promatra čovjeka kao gospodara koji svoje djelovanje i ponašanje preispituje u optici zahtjeva volje Božje te poštovanja čovjeka kao bića stvorena na sliku Božju i prirode kao stvorenja. Čovjek nije apsolutni gospodar ni prirode, ni svijeta, ni svojega, a ni tuđega života. Postoje moralne dužnosti koje određuju čovjekovo pravilno moralno ponašanje prema prirodi, životinjama, biljkama, i one su implicirane u hijerarhijskom ustroju stvorenoga svijeta koji stoji kao rezultat Božjega stvaranja. Drugim riječima, traže se vrijednosti i norme ponašanja kojima će se njegovati, čuvati i promicati onaj iskonski odnos u planu Božjeg stvaranja: odnos Boga prema svemu stvorenom.

3.1. Antropološka dimenzija ekološkog obraćenja

Dosadašnje promišljanje postavlja nam jedno sasvim legitimno, ozbiljno i odgovorno pitanje: kako promišljati *novu odgovornost* u kontekstu ekološkog obraćenja? Kako na temelju prethodno prezentirane kritike Lynna Whitea, tako i cijele enciklike *Laudato si'* (osobito u br. 115.-121.), ukazuje se kako bi misao trebalo prije svega usmjeriti na čovjeka, tj. ukazati na antropološku dimenziju eko-

⁷⁰ Franjo, Enciklika *Laudato si'*, br. 119.

⁷¹ Ivan Pavao II., *Socijalna skrb. Enciklika o dvadesetoj obljetnici enciklike Populorum progressio*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

⁷² Usp. Franjo, *Laudato si'*, br. 159-160.

⁷³ Usp. *Isto*, br. 217-219.

loškog obraćenja. Naime, u kritici se najčešće spominje radikalni antropocentrizam kontaminiran tehničkim umom⁷⁴ te neobuzdani hedonizam i konzumerizam prirodnih resursa. Mi ćemo se ovdje svakako pozabaviti antropocentrizmom, ali ćemo ga staviti u kontekst Božjeg stvaralačkog projekta unutar kojega čovjek nije samo stvorenje nego biće odgovornosti, kao biće koje ima specifičan poziv od Stvoritelja utisnut u njegovu moralnu savjest. Unutar i u svjetlu te odgovorne moralne savjesti izgrađuje i uređuje plejadu odnosa u čijem se središtu nalazi. Vjerujemo da je čovjek stekao svijest kako se unutar njega ispresijecaju svi odnosi u svijetu jer je sve stvoreno poradi njega. Ovaj oblik ekološkog obraćenja papa Benedikt XVI. naziva humanom ekologijom⁷⁵, a isto nastavlja papa Franjo, naglašavajući da „ne može biti ekologije bez odgovarajuće antropologije”⁷⁶.

U kontekstu ljudskog društva vrlo se često moglo slušati i čuti, osobito u nauku pape Ivana Pavla II. o tzv. jazu i podjelama među ljudima i narodima, iza čega se krije promašena ili necjelovita antropologija. Ljudski je život uronjen u neporecivu i neoborivu činjenicu – čovjek je društveno biće. Stoga je za čovjeka neoboriva činjenica da bez drugoga ne može živjeti i sazrijevati. No ljudska društvena narav nije jednosmjerna, odnosno da pojedinac ne može bez drugoga, nego vrijedi i obrnuto, tj. da drugi ne može ni bez mene i mog odgovornog odnosa i života. Ovako postavljen i definiran odnos u međuovisnosti ukazuje kako nas pitanje ljudske društvene naravi ponekad nadilazi, a ono je na osobit način uočljivo na području ekologije koja nas neporecivo upućuje na međugeneracijsku solidarnost. Prema tome, ekološko obraćenje jest oblik humane ekologije jer upućuje ljudsku svijest na razvijanje osjećaja međugeneracijske solidarnosti, solidarnosti koja u kontekstu ekologije nadilazi vrijeme jedne generacije. Ekologija je sjevremensko pitanje ljudskoga roda jer priroda ne predstavlja vlasništvo jedne generacije, tj. ona nije baština jednih, nego naslijeđe koje se prima, daje i povjerava idućoj generaciji. Ovdje, kako primjećujemo, ekologija nipošto ne gubi svoju vrijednost i smisao, nego, štoviše, ona se obnavlja kroz ljudsku svijest jer se Zemlju i sve stvoreno promatra i vrednuje kao dom. Ako ekologiju uistinu doživimo kao dom, onda se nepobitno moramo suočiti i s činjenicom kako ona ne predstavlja dom jedne generacije,

⁷⁴ Usp. *Isto*, br. 115.

⁷⁵ Benedikt XVI. *Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., br 51; više o tome usp. Denis Patrick O'Hara, *Reframing Ecotheological Anthropology within a More Integral Ecology*, u: *Integral Ecology for a More Sustainable World* (ur. Denis O'Hara, Matthew Eaton, Michael Ross), Lexington books, Lanham, 2020., 143-158

⁷⁶ Franjo, *Laudato si'*, br. 118.

nego svih generacija ljudskoga roda, a prema tome i onih koje dolaze. U tom smislu čovjek sadašnjice uočava kako priroda, poimana prije svega kao dom, predstavlja oblik komunikacije preko koje se komunicira s budućim naraštajima. Povezanost s budućim naraštajima nije, dakle, samo krvna, nacionalna, kulturološka, jezična itd., nego i ekološka⁷⁷, a ukazuje na vrijednost prirode koju smo primili, a potom i koju ćemo predati na odgovornost drugim naraštajima. Priroda je opće dobro svih ljudi, svih naraštaja i generacija.

Nadalje, papa Franjo obrazlaže kako je svijet koji nas okružuje „nešto mnogo više od intelektualnog razumijevanja ili ekonomske računice, jer je za njega (Franju Asiškog) svako stvorenje bilo sestra, s kojom su ga vezali prisni odnosi”⁷⁸. Povezanost s prirodom koja nas okružuje i u koju smo smješteni, otkriva u svjetlu Franjine pjesme stvorovima puno dublje značajke od samog tehničkog smisla. Ono među nas stavlja novi pojam koji bitno utječe na formaciju savjesti ljudske osobe, a riječ je o pojmu dar, tj. biti dar. Bez toga je nemoguće razumjeti i ostvarivati integralnu antropologiju. Koliko je Zemlja darovana čovječanstvu, toliko je i čovječanstvo darovano Zemlji jer u sebi nosimo odgovornost prema Bogu i bližnjemu. Briga za Zemlju, koja se nadahnjuje povezanošću s njom, proizlazi iz odnosa brat – sestra. Upravo iz tih razloga ekološko obraćanje mora biti oblik humane ekologije, koja će u sebi svakako nositi zahtjeve integralne antropologije u kojoj će relacijalnost ljudske osobe nadilaziti vrijeme i specizam, u kojoj će priroda i sav neljudski svijet predstavljati poziv na odgovornost, jer su međusobno povezani i međuovisni. Fascinantno je koliko i sam papa Franjo koristi poznato definiranje odnosa kroz odnos „ja- ti”, koji nije ograničen samo na direktan odnos čovjek – Bog ili čovjek – čovjek nego u sebi neodvojivo uključuju i odnos prema prirodi⁷⁹.

3.2. Moralna dimenzija nove odgovornosti ekološkog obraćanja

Može zvučati pomalo preopćenito kada bismo spomenuli da je ljubav početak i izvor nove odgovornosti i odgovornog ponašanja spram prirode. No papa Franjo upravo tu krepost ističe ponajprije u smislu duhovnog ozdravljenja osobe, kojom se osoba uvodi u specifično stanje gledanja prirode: diviti se i čuditi. Papa ukazuje

⁷⁷ Usp. Christopher Vogt, *Social Analysis and Political Engagement in the Tradition of Catholic Social Thought*, u: *Integral Ecology for a More Sustainable World*, 16-18.

⁷⁸ Franjo, *Laudato si*, br. 11.

⁷⁹ Usp. *Isto*, br. 119.

kako ljubav, ukoliko shvaćena i prihvaćena kao krepost, a po kojoj se participira u božanskoj naravi (usp. 2Pt 1,4), postaje najuzvišeniji oblik ekološke odgovornosti i međugeneracijske solidarnosti. Tako papa Franjo upućuje kritiku: „Ako pristupamo prirodi i okolišu bez te otvorenosti divljenju i čuđenju, ako više ne govorimo jezikom bratstva i ljepote u našem odnosu sa svijetom, naša će stajališta biti stajališta gospodara, potrošača i pukog izrabljivača prirodnih dobara, koji nije sposoban postaviti granice svojim neposrednim interesima.”⁸⁰ S obzirom na već ranije istaknutu snažnu povezanost svega stvorenoga međusobno, a čovjeka i sa samim Bogom, na specifičan način otvara stvoreni svijet za specifično Božje djelovanje u smislu uzajamnog služenja. Možda nam može zvučati pomalo apstraktno, no upravo je svijest o uzajamnoj povezanosti svega stvorenoga prostor za ostvarivanje kreposti ljubavi, kojoj svijest o međugeneracijskoj solidarnosti daje osobito značenje i težinu odgovornosti.

Čovjek od trenutka svoga stvaranja uživa dom u koji je smješten. Od početka stvaranja uživa mnoge blagodati koje mu pruža taj isti dom, a osim smještaja on se na osobit način odnosi na alimentaciju i hidrataciju, tj. pruža mu sve što je potrebno za život. Iako priroda nije moralno stvorenje te ju kao takvu ne možemo pozivati na odgovornost ili osobnu suradnju, ipak se treba zaustaviti pred činjenicom da je priroda, i sve stvoreno, djelo Božjeg stvaranja s jasno određenom namjenom – biti dar Božji za čovjeka kroz sva vremena. Dakle, ne jednoj generaciji ili pojedincima, nego svim ljudima kroz sva vremena. Tom daru čovjek je pozvan biti otvoren, diviti se i čuditi njegovoj neiscrpnosti. Upravo iz navedenih razloga krepost ljubavi kao oblik odgovornoga života i ponašanja u Bogu Stvoritelju rađa i razvija u čovjeku osjećaj međugeneracijske pripadnosti, koja prije svega zahtjeva razvijanje osjećaja solidarnosti prema budućim naraštajima. Ovako razvijena svijest u čovjeku rađa istovremeno osjećaj divljenja prema prirodi, ne samo radi same sebe, nego radi Boga od kojega je sve i radi čovjeka s kojim je i po prirodi, kao domu, povezan.

U tom smislu papa Franjo inzistira na ekološkom odgoju ljudske svijesti o povezanosti svega stvorenoga i savjesti u smislu odnosa što će ga čovjek stvarati i ostvarivati spram prirode. Za čovjeka današnjice, a osobito sutrašnjice, od presudne je važnosti razvijati svijet o potrebi transcendiranja samoga sebe⁸¹, o potrebi otvaranju svijetu oko sebe, svemu što nas okružuje, te u tom smislu i razvijati

⁸⁰ *Isto*, br. 11.

⁸¹ *Usp. Isto*, br. 208.

novi i kvalitetniji odnos ispunjen odgovornošću, kako prema prirodi i današnjem čovjeku tako i prema čovjeku sutrašnjice. Osigurati kvalitetan, i za čovjeka zdrav, okoliš za život i rad, imperativ je koji će uvijek iznova biti sposoban poticati čovjeka današnjice na odgovoran i razborit odnos prema prirodi. U tom smislu papa Franjo traži nove modele odgovornosti ili, bolje reći, sadržaj nove odgovornosti, koja će nakon buđenja svijesti o uzajamnoj povezanosti i ovisnosti svega stvorenoga poticati na stvaranje i razvoj „novih navika”⁸².

Stvaranje i razvijanje novih nakana kod čovjeka današnjice iziskuje novi i obnovljeni, ili, bolje reći, iskonski, pogled na prirodu kao na osobno i društveno svezremensko i međugeneracijsko dobro. Bez tog obnovljenog pogleda solidarnost nije ostvariva, osobito međugeneracijska solidarnost. Solidarnost je za čovjeka prije svega moć opažanja, tj. divljenja i čuđenja, kako bi rekao papa Franjo. Solidarnost je moć koja proizlazi iz sposobnosti transcendiranja samoga sebe i otvaranja svijetu oko sebe sa željom da se s njim uspostavi dijalog. Iz navedenih razloga međugeneracijska solidarnost je hitna zadaća i poziv cijelome čovječanstvu, koje će pratiti moralno prihvatljiv odnos prema prirodi. Za čovjeka današnjice čini se da je od presudne važnosti obilovati raznim dobrima, i to preko svake mjere. Upravo ga je ta nezasitnost i neumjerenost dovela do ruba moralne provalije, što se primjećuje i na konkretnom fizičkom području, o čemu je papa Franjo više puta otvoreno govorio, kritizirao i pozivao na obraćenje. Ovdje, dakako, aludiramo na promjene u prirodi i u odnosima među ljudima, koje dovode do velikih i teških posljedica čija je žrtva sam čovjek⁸³. Ako navedenu kritiku uzmemo u obzir sa svom ozbiljnošću i odgovornošću, onda nam ne preostaje drugo nego da prepoznamo i prihvatimo da nas uzajamna povezanost i međuovisnost u (među)generacijskom smislu upućuju na razvoj kreposti umjerenosti. Razvijanje kreposti i kreposnog života i ponašanja moralni je i etički imperativ koji postaje jamac kako odnosa što ga razvija današnji čovjek spram prirode tako i odnosa što će ga preko prirode današnji čovjek ostvarivati s budućim generacijama. Ako želimo izbjeći situaciju u kojoj bismo današnjim neodgovornim ponašanjem presudili budućim generacijama te ako razvijamo već sada savez s njima osiguravajući im dobar teren za razvijanje, čuvanje i obrađivanje doma u smislu razvoja kvalitete života, onda je krepost umjerenosti ne samo krepost nego i snažan *moralni partner* na tom putu. Naime, krepost umjerenosti je svjetlo u ljudskoj savjesti koje čovjeka usmjerava prema ispravnom odnosu

⁸² Isto, br. 209.

⁸³ Usp. Isto, br. 20-59.

i djelovanju prema životu, tj. načinu života. Solidarnost je za čovječanstvo u svim vremenima oblik saveza koji nas međusobno povezuje rađajući osjećaj bratstva.

Na koji nas način onda krepost umjerenosti usmjerava kroz život? Jedan od do sada izrečenih prigovora svakako se odnosi na pretjerani i neobuzdani konzumerizam, u kojem je čovjek zatvoren u samoga sebe i u svoj vlastiti svijet u sadašnjem trenutku. Do sada se pokazalo, pa i snagom zdravoga razuma, da takav način života ne pruža jamstvo za zdrav život i suživot ljudske obitelji unutar same sebe, ali i u odnosu spram prirode. Javila se potreba za reagiranjem te smo primijetili kako nas poziv za transcendiranjem samoga sebe i sadašnjega trenutka otvara za svijet oko nas i za život koji tek treba doći, za nove generacije. Upravo se na ovome mjestu krepost umjerenosti savršeno uklapa jer ona pruža čovjeku daleko širi horizont. On, dakako, ne ide samo u širinu u smislu pogleda na stvarnost oko sebe nego ide i u daljinu, tj. gleda na vrijeme ispred sebe, na buduće generacije. Papa Franjo nas u tom i takvom kontekstu poziva na razvoj ekološke ravnoteže, koja će se snagom kreposti umjerenosti ostvarivati kroz solidarnost, odgovornost i brigu⁸⁴. Tako možemo primijetiti kako krepost umjerenosti nije isključivo paziti na vlastite neobuzdane želje kroteći samoga sebe, nego ima i svoju pozitivnu stranu, koja se očituje kao jamac međugeneracijske povezanosti, solidarnosti i odgovornosti. Umjerenost u kontekstu solidarnosti prije svega odašilje zahtjev za ulaganjem, a ne isključivo odricanjem. Za čovjeka, naime, nije problem obilovati mnogim prirodnim dobrima, dapače ona su se često promatrala i kao Božji blagoslov onome koji radi i svojim radom sudjeluje u Božjem radu i stvaranju. Ona će, međutim, i ostati takvima ako čovjek ne zanemari da svoj dom dijeli sa svima, kako s onima danas tako i s onima sutra. Iz tog razloga krepost umjerenosti nije samo poziv koji se odnosi na pitanje količine konzumacije pojedinog dobra nego je krepost koja odgovorno čuva, štiti, njeguje i obrađuje zemlju za sebe i svoje bližnje. Pri tome još jednom napominjemo kako su bližnji ne samo oni koji već jesu s nama nego i oni koji tek trebaju doći – buduće generacije.

Prema tome, ovdje još jednom želimo iskoristiti priliku i ukazati kako umjerenost nije negativnog karaktera, tj. ne odgovara na pitanje što ne smijem činiti, nego bitno pozitivnog, a ovdje primjećujemo i međugeneracijskog karaktera. Gledajući iz perspektive teme enciklike *Laudato si*, krepost umjerenosti kao odgovorno ponašanje

⁸⁴ Usp. *Isto*, br. 210.

doživljavamo kao zahvalnost Bogu za neizmjeran i neprocjenjiv dar našega zajedničkog doma – Zemlje i svega na njoj. Ta ga zahvalnost u ljubavi otvara činjenici kako Zemlja nije i ne može biti vrednovana i tretirana isključivo kao resurs nego kao dom u kojem je čovjek Božji namjesnik⁸⁵.

ZAKLJUČAK

Kršćanska teologija stvaranja izravno pridonosi rješavanju ekološke krize izričući temeljnu istinu da je vidljivi svijet prije svega Stvoriteljev dar kojim je uspostavljeno „mjesto” osobnog zajedništva s Bogom i zajedništva među ljudima. Ono što nam teologija stvaranja pruža jest i jasan poziv na zajedništvo sa svim stvorenjima, o kojima također ovisi jedinstvo s Bogom. Štoviše, moglo bi se reći da je ispravna kršćanska teologija ekologije zapravo primjena teologije stvaranja. S obzirom na to da pojam „ekologija” sadrži dvije grčke riječi, *oikos* (kuća) i *logos* (riječ), fizički okoliš ljudske egzistencije može se pojmiti kao vrsta „kuće (boravišta)” za ljudski život. Uzevši u obzir da je unutarnji život Presvetog Trojstva život zajedništva, možemo reći da je božanski čin stvaranja velikodušan čin kojim Bog poziva čovjeka da ima udjela u tom zajedništvu. Imati udio u zajedništvu traži, štoviše zahtijeva, uvažavanje i prihvaćanje temeljnih zahtjeva ljudske osobe: relacijalnost i solidarnost, a unutar kojih priroda oko nas dobiva značajke „komunikacijskog kanala” preko kojega se komunicira s budućim naraštajima. U tom se smislu može reći da božansko zajedništvo „boravi” u stvorenom kozmosu. Iz tog razloga o svemiru možemo govoriti kao o mjestu osobnog zajedništva. U kršćanskoj perspektivi, naša etička odgovornost za prirodni okoliš – „kuću” naše egzistencije – ukorijenjena je u dubokom teološkom razumijevanju vidljivog stvorenja i našeg mjesta u njemu.⁸⁶

Uzevši u obzir navedeno promišljanje o povezanosti i uzajamnosti čovjeka i prirode, a sve opet u svjetlu međugeneracijske solidarnosti, uočavamo kako je odgovornost pravo ime solidarnosti. Solidarnost nas potiče na kontinuirano propitkivanje naše moralne savjesti, i to u svjetlu uzajamnosti i neodvojivosti koja bitno obilježava ljudsku osobu i cijelo čovječanstvo. Međugeneracijska solidar-

⁸⁵ Usp. Papinska biblijska komisija, *Biblija i moral. Biblijski korijeni kršćanskog djelovanja*, br. 8.

⁸⁶ Usp. Commissione teologica internazionale, *Comunione e servizio. La persona umana creata a immagine di Dio* (2004.), br. 74, Internet: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_it.html (11. 6. 2022.).

nost je tako briga u kojoj je čovječanstvo zagledano u budućnost, ali je gleda kroz sadašnjost i sadašnje stanje u svijetu. Ona nas poziva na odgovornost koja ne počinje sutra, s budućim generacijama, nego započinje danas, a s njima se nastavlja. Na taj način međugeneracijska solidarnost otvara vrata integralnoj solidarnosti, koja nije samo trenutna, nego je otvorena budućnosti vodeći brigu o povezanosti s budućim naraštajima i s onim što nas bitno povezuje kroz vrijeme i prostor – prirodom, shvaćenom kao zajednički dom darovan od Boga Stvoritelja.

SINS AGAINST NATURE AND ECOLOGICAL CONVERSION

Paradoxicality of sin in the light of Pope Francis' encyclical Laudato Si'

Summary

The book of Genesis points out that God created man in his own image and entrusted him with the care of the world to continue his work of creation. However, through sin, man failed the task entrusted to him and in his haughtiness infringed his relationship with God, his neighbour and nature. It is paradoxical that by this act, man actually harmed himself the most, because sin always has a destructive force in it and by its very nature destroys all of man's relationships. Starting from the anthropology of sin, and in the light of the encyclical *Laudato Si'*, in this paper we want to take a closer look at concrete sins and their devastating consequences. They are manifested in sinful actions towards God, neighbour and nature, and they are manifested, first of all, as ecocide, culturocide, a sin against justice and intergenerational solidarity, or, in general, as a sin against human ecology that is directly aimed at the dignity of the human person. Sins against nature are no less serious than sins against God and man. On the contrary, they form an inseparable entirety, and in the last part of the paper, the importance of ecological conversion is especially pointed out, since Pope Francis proposes it as the only way out of the present crisis and the way by which man can be cured of blind arrogance and in this way take responsibility for the world again which God entrusted to his care.

Key words: *man, image of God, governor, sin, arrogance, ecology, conversion*